

ВІДЗИВ
офіційного опонента
на рукопис дисертації
Годжал Світлани Сергіївни
«Громадсько-політична та наукова діяльність Марка Антоновича»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю
07.00.01 – історія України

Кардинальні зміни, пов'язані з падінням комуністичної системи торкнулися методологічних підходів у вивченні історичного минулого. Набув розвитку та нового осмислення цивілізаційний підхід, який акцентує увагу на персоніфікації й уособленні історичного процесу. Поступово формується розуміння, що одним із основних завдань історичних досліджень є здатність побачити людину через аналіз соціальних явищ – політики, економіки, психології, духовного світу. Вагоме місце у цьому контексті займають дослідження, присвячені біографіям істориків, вивченню їх дослідницької, громадської діяльності, оцінці внеску у розвиток наукових знань.

Одним із дослідників, науковий доробок якого потребував ґрунтовного вивчення та аналізу є український історик, літературознавець, публіцист Марко Дмитрович Антонович. Відсутність цілісної розвідки про життя цього організатора громадсько-політичного та наукового життя української діаспори робить дисертаційну роботу Світлани Сергіївни Годжал «Громадсько-політична та наукова діяльність Марка Антоновича» актуальною та новаторською. Поява фахового дослідження, написаного на репрезентативній джерельній базі, безперечно, заповнює важливу сторінку історичної біографістики.

Архітектоніку дисертації визначив проблемний принцип викладу матеріалу: робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи і параграфи, висновків, списку використаних джерел, додатків (6 додатків (А-Ж)), а також переліку умовних скорочень та словника рідковживаних слів та скорочень. Логічно вмотивована структура роботи

дала можливість розглянути широке коло проблем, які потребували детального історичного аналізу. Вважаємо, що новаційні аспекти дисертації пов'язані із виявленням і введенням до наукового обігу неопублікованих джерел українських та закордонних архівів, аналізом впливу на становлення Марка Антоновича «празького інтелектуального середовища» та ідеології мельниківства, характеристикою вченого як організатора історичної науки в діаспорі.

У **вступі** Світлана Годжал вдало обґрунтувала актуальність, об'єкт, предмет, наукову новизну дослідження, з'ясувала його мету і завдання, показала зв'язок із науковими програмами, визначила хронологічні та територіальні межі, практичне значення одержаних результатів. Дисертаційна робота виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» «Актуальні проблеми української історії та історіографії модерної доби» (державний реєстраційний номер – 0113U007061). Дисертація відповідає також напрямам науково-дослідної діяльності НДЦ «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара» Національного університету «Острозька академія» (с. 19).

У **першому розділі** дисертаційної роботи охарактеризовано *теоретико-методологічні засади дослідження, історіографію та джерельну базу наукової проблеми.*

Достовірність одержаних у дисертації наукових результатів допоміг забезпечити широкий методологічний інструментарій, зокрема послуговування біографічним, просопографічним, історико-типологічним, хронологічним, порівняльним методами і низкою загальнонаукових методів. На нашу думку, дослідниця вдало пояснила роль і значення біографістики та біоісторіографії, як окремих дисциплін, акцентуючи на їх міждисциплінарності. Водночас, вважаємо, що варто було доповнити цей розділ характеристикою понятійно-категоріального апарату дисертаційного дослідження.

Оскільки громадсько-політична та наукова діяльність М. Антоновича є недостатньо вивченою, а наявні публікації дають уявлення про життя та діяльність вченого лише фрагментарно, то використана Світланою Сергіївною історіографічна та джерельна база дисертації, є достатньо репрезентативною. Вона представлена 363 позиціями у «Списку використаних джерел», з них 208 – це джерела (63 позиції неопубліковані та 145 – опубліковані джерела). Зауважимо на грамотному оформленні, згідно існуючих вимог, позицій у списку використаних джерел.

Логічним виглядає поділ писемних джерел на документальні (офіційні документи, статuti, протоколи, звіти тощо) та наративні (спогади, листи, автобіографії та ін.), як і виокремлення, з огляду на специфіку роботи, періодичних видань та зображальних джерел (с. 36).

Позитивом роботи є виявлення, інтерпретація та введення до наукового обігу неопублікованих джерел. Серед використаних у роботі документи, що зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО), Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), архіві-музеї ім. Д. Антоновича УВАН у США, Архіві Українського історичного товариства, домашніх архівах. Основу для підготовки дисертації склали різні за типологічними та видовими характеристиками джерела, насамперед епістолярії. Заслуговує на схвалення скрупульозне прочитання авторкою документів «Архіву Марка Антоновича» в «Архіві Українського історичного товариства», зокрема його особисті, родинні документи та різноманітне листування. Окремим блоком зібраних дослідницею джерел контекстуального аналізу стали опубліковані документи, серед яких вагоме місце займають власне праці Марка Антоновича, розміщені на сторінках «Українського історика», «Сучасності», «Смолоскипу», «Розбудови держави», «Самостійної України» та ін.

Отже, вважаємо, що репрезентативна джерельна база кандидатської дисертації не лише уможливила провести глибокий аналіз громадсько-

політичної та наукової діяльності Марка Антоновича, але й засвідчила достовірність отриманих результатів дослідження, зокрема його наукової новизни.

Другий розділ роботи присвячений аналізу *життєвого шляху та громадсько-політичної діяльності М. Антоновича*. З'ясовуючи в окремому параграфі обставини формування світогляду вченого, дослідниця цілком логічно зупиняється на вивченні його середовища, дитинства та юності (2.1). Логічним виглядає виокремлення та характеристика чотирьох етапів життєпису Марка Антоновича, запропоновані Любомиром Винарем, як то український (1916–1923 рр.), празький (1923–1945 рр.), німецький (1945–1950 рр.) і канадський (1950–2005 рр.). Дослідниця відшукала надзвичайно цікаві подробиці життя вченого, зокрема обставини виїзду родини у 1923 р. із Радянської України до Праги (с. 50-51), бачення «українського культурно-інтелектуального середовища» міжвоєнної Праги, роль викладачів Українського Вільного університету, що впливали на формування світобачення Марка Антоновича (с. 52-53).

Аналізуючи період німецько-радянської війни у житті вченого, Світлана Сергіївна, зосереджується на участі у Похідних групах ОУН (м), роботі в Культурній референтурі ПУН. Знайомство Марка Антоновича з Україною, зустріч з братом Михайлом відбувалося на фоні праці перекладачем при німецькому відділі спеціального батальйону армії генерала Евальда фон Кляйста. Зауважимо, що останній належав до старої військової школи і не симпатизував нацистам. Тодішні спостереження Марка Антоновича виглядають актуально для аналізу нинішньої ситуації в Україні: *«Якщо на Правобережжі у кожній хаті були ікони та де-не-де портрети Т. Шевченка, то вже на Лівобережжі ікони були не скрізь, а лише в деяких будинках, ікони траплялися портрети О. Пушкіна»* (с. 57).

Проблеми побуту, ставлення нацистської влади і місцевого населення до діячів ОУН(м) у 1941 р. яскраво увиразнюють цю сторінку української історії. Хоча, на нашу думку, роботі не вистачило дещо ширшого контексту

аналізу тодішньої ситуації в Україні. Добре, що не залишилися поза увагою авторки обставини арешту нацистами Марка Антоновича у Празі в листопаді 1943 р., а також ситуація визволення з в'язниці у січні 1945 р. (с. 61-62).

Громадська діяльність М. Антоновича у студентських організаціях, перші успіхи наукового життя, особисті зміни характеризують «німецький період» вченого, який авторка аналізує в окремому підрозділі дисертації (2.3.). На нашу думку, організаційна розбудова «Зарева», основні напрями і завдання цього студентського товариства, труднощі і припинення роботи дисертанткою з'ясовані фахово. Однак, все ж варто було б зауважити, що осередки українського студентського товариства «Зарево» існували ще у міжвоєнній Празі, учасником яких був М. Антонович. Газета «Український тиждень», що висвітлювала життя української празької громади, повідомляла про участь М. Антоновича 4 березня 1933 р. у «Літературній маніфестації», яку влаштувало студентське товариство у залі «Унітарія».

Розглянувши документальний матеріал, Світлана Годжал доводить, що Марко Антонович був одним із «ідейних батьків» «Зарева», що утворилося у Мюнхені, головою комісій (літературної та студій відродження України в XIX і XX ст.), постійним дописувачем періодичних видань товариства.

Аналізуючи *«канадський період життя вченого»* (2.4.), дослідниця слушно наголошує, що переїзд до Канади сприяв активізації наукових сил Марка Антоновича, адже позначився членством у багатьох українських установах та організаціях, редагуванням «Українського історика», діяльності на посаді Президента Української вільної академії наук.

Вартісним, на нашу думку, є те, що Світлана Сергіївна не залишила поза увагою зацікавлення М. Антоновича ситуацією в Україні, його приїзд після здобуття державної незалежності, реакцію на політичні події. Ілюстрацією небайдужості вченого стало його, спільне з іншими представниками інтелігенції, звернення до президента Л. Кучми з висловленням негативного ставлення до надання російській мові особливого статусу, а також обурення фальсифікацією президентських виборів України

2004 р. та підписання «Заяви Українського Історичного Товариства щодо сучасних подій в Україні». Цінно, що дослідниця змогла показати Марка Антоновича не лише як видатного науковця, вченого, а як звичайну людину з її чеснотами та життєвими принципами.

Солідаризуємося із думкою авторки, що погляди на громадсько-політичне життя Марка Антоновича віддзеркалювали праці публіцистичного характеру його авторства, які виходили в українській пресі Німеччини, Франції, США та Канади. Досягненням дисертантки вважаємо доповнення існуючої бібліографії праць вченого. Світлані Сергіївні вдалося додатково відшукати 23 публіцистичні роботи Марка Антоновича, хоча перспективи дослідження у цьому напрямку, за слова дослідниці, зберігаються.

Здобувачка виокремила низку напрямів публіцистики Марка Антоновича та дала їм розгорнуту характеристику. Проаналізоване нею тематичне співвідношення публіцистичних праць вченого за період 1937–2004 років чітко віддзеркалює *Додаток Г*.

Інформаційно-насичений дослідницький матеріал міститься у **третьому розділі** дисертації, присвяченому внеску М. Антоновича у розвиток історичної науки.

Обмірковуючи науково-організаційну діяльність ученого (3.1.), здобувачка наголошує на його праці в Українській вільній академії наук, аналізує основні напрями діяльності в цій установі, зокрема видання різних документів і матеріалів, реорганізацію архіву та бібліотеки. Окреслює дослідниця роботу Марка Антоновича в «Українському історичному товаристві», як заступника головного редактора журналу «Український історик», члена низки комісій, мовного редактора, мецената.

Здійснений дисертанткою докладний аналіз «Історичних досліджень в науковому доробку вченого» (3. 2.), дозволив виокремити основні напрями у вивченні історії України, єгиптологічні студії. Новаційні аспекти дисертації пов'язані із з'ясуванням думок М. Антоновича на ключові проблеми історіографії, персональні дослідження вченого, а також підготовлені ним

рецензії та огляди. Вартісними є сюжети щодо опонування М. Антоновичем праці О. Пріцака щодо походження Руси (с. 167), доробку О. Мотиля (с. 169) та інших. Обґрунтованим виглядає висновок дисертантки про те, що Марко Антонович, рецензуючи праці, вказував на помилки, неперевірену інформацію, водночас зауваження висловлював толерантно, вважаючи, що кожна робота варта того, щоб її читали та досліджували (с. 170). Авторка приходить до узагальнюючого висновку, що дослідницька робота Марка Антоновича характеризувалася скрупульозним ставленням до джерел, залученням до наукового обігу нової інформації. Доповнивши бібліографію праць М. Антоновича, що на сьогодні складає 210 позицій, Світлана Годжал цілісно подає її у *Додатку А*.

Опрацювання тексту дисертаційного дослідження засвідчує, що його авторка провела вагомий пошуковий й аналітичний роботу, узагальнила значний масив інформації. **Висновки** кандидатської дисертації (с. 176-181) є аргументованими, оригінальними, цілком відповідають поставленим завданням. Добре кореспондуються з роботою *Додатки* (с. 217-252), серед яких, зокрема, аналітичні схеми, діаграми, що вказують на професіоналізм авторки.

Дисертаційне дослідження Світлани Сергіївни Годжал належним чином апробоване на конференціях різного рівня, а також у 8 публікаціях, з яких 4 - у фахових виданнях. Зміст дисертації послідовно висвітлено в авторефераті, який містить всі необхідні складові елементи. Вважаємо, що кандидатська дисертація «Громадсько-політична та наукова діяльність Марка Антоновича» авторства С. С. Годжал відповідає усім вимогам, що існують до такого роду кваліфікаційних наукових праць.

Все вище сказане дає підставу зробити узагальнюючий висновок, що у дисертаційному дослідженні Світлани Сергіївни Годжал послідовно і системно проаналізовано громадсько-політичну та наукову діяльність Марка Антоновича. Мета і завдання дисертації досягнуті, а її результати мають суттєве теоретичне і практичне значення.

Не применшуючи заслуг авторки у розкритті теми, висловимо окремі побажання:

1. Не заперечуючи проти алгоритму дисертації, яка є логічною та відображає виконання поставлених завдань, на наш погляд, доречнішим було б поділити роботу не на 3, а на 4 розділи. Оскільки третій розділ дисертації надто деталізований (включає три підрозділи і сім параграфів, охоплює 83 сторінки тексту), то його варто було б роз'єднати на два окремі розділи, присвятивши їх, відповідно, організаційній роботі М. Антоновича і науковому доробку вченого.

2. Вважаємо, що потрібно було б доповнити перший підрозділ першого розділу роботи *«Теоретико-методологічні засади дослідження»* характеристикою понятійно-категоріального апарату.

3. Дисертаційна робота виграла б, якби авторка, аналізуючи діяльність Марка Антоновича у Похідній групі ОУН (м) докладніше проаналізувала тодішню ситуацію в Україні та особливості ідеології ОУН (м), спираючись на сучасні дослідження цієї проблеми (окрім використаної праці А. Кентія, залучити праці Ю. Щура, І. Ковальчука, І. Патриляка та ін.).

4. Текст дисертації засвідчує сумлінність С. С. Годжал у прагненні максимально проілюструвати та підтвердити положення про діяльність М. Антоновича, тому доречним було б віднайдення і доповнення роботи контактами Марка Антоновича з українським письменником Уласом Самчуком, зокрема у студентському осередку «Зарево» в міжвоєнній Празі, у Культурній референтурі ПУН, у Похідній групі ОУН (м), у Мистецькому українському русі в таборах Ді-Пі.

Однак, висловлені побажання і зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на високий фаховий рівень здійсненого історичного дослідження та значущість одержаних результатів та висновків.

На основі проведеного аналізу дисертаційної роботи *«Громадсько-політична та наукова діяльність Марка Антоновича»* вважаємо, що вона є завершеним науковим дослідженням конкретної історичної проблеми,

виконана з дотриманням вимог п. 9, 11, 12, 13 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 р. №567 зі змінами, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року, № 1159 від 30 грудня 2015 року та № 567 від 27 липня 2016 року, а її авторка Світлана Сергіївна Годжал заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії України Рівненського

державного гуманітарного університету

Р.П. Давидюк

Р.П. Давидюк

